

EL CANCELLER DE CATALUNYA, UN ÀRBITRE ENTRE JURISDICCIONS PONDERAT (SEGLES XVI-XVIII)

Josep Capdeferro
Universitat Pompeu Fabra

Resum

Entre les experiències institucionals i jurídiques singulars de la història de Catalunya, sovint compartides amb altres territoris de la Corona d'Aragó, destaca —tot i ser poc conegut— el rol del canceller com a tercer àrbitre en l'atribució de casos dubtosos a jurisdiccions eclesiàstiques o a seculares. El canceller era percebut com una autoritat equidistant, potencialment neutral, per això se li assignava aquesta tasca delicada entre dos poders, el del rei i el de l'Església, que es consideraven semblants en dignitat. Al llarg de l'edat moderna, amb un exercici creatiu i ponderat del seu arbitratge, el canceller va anar més enllà de la funció de frontissa interjurisdiccional i va ser reconegut com un punt de trobada, de pacificació de conflictes.

Paraules clau: canceller, Catalunya, edat moderna, arbitratge, conflictes jurisdiccionals, monarquia, Església, neutralitat.

EL CANCELLER DE CATALUÑA, UN ÁRBITRO ENTRE JURISDICCIONES PONDERADO (SIGLOS XVI-XVIII)

Resumen

Entre las experiencias institucionales y jurídicas singulares de la historia de Cataluña, a menudo compartidas con otros territorios de la Corona de Aragón, destaca —a pesar de ser poco conocido— el rol del canceller como tercer árbitro en la atribución de casos dudosos a jurisdicciones eclesiásticas o a seculares. El canceller era percibido como una autoridad equidistante, potencialmente neutral, por eso se le asignaba esa tarea delicada entre dos poderes, el del rey y el de la Iglesia, que se consideraban parecidos en dignidad. A lo largo de la edad moderna, con un ejercicio creativo y ponderado de su arbitraje, el canceller fue más allá de la función de bisagra interjurisdiccional y fue reconocido como un punto de encuentro, de pacificación de conflictos.

Palabras clave: canceller, Cataluña, edad moderna, arbitraje, conflictos jurisdiccionales, monarquía, Iglesia, neutralidad.

LE CHANCELIER DE CATALOGNE, UN ARBITRE
ENTRE JURISDICTIONS PONDÉRÉ (SIÈCLES XVI-XVIII)

Resumé

Parmi les expériences institutionnelles et juridiques spécifiques à l'histoire de la Catalogne, souvent partagées avec d'autres territoires de la Couronne d'Aragon, se distingue le rôle du chancelier en tant que troisième arbitre dans l'attribution des cas douteux aux juridictions ecclésiastiques ou laïques, bien que peu connu. Le chancelier étant perçu comme une autorité équidistante, potentiellement neutre, il s'est vu confier cette tâche délicate entre deux pouvoirs, celui du roi et celui de l'Église, qui se considéraient d'une dignité pareille. Tout au long de l'époque moderne, par un exercice créatif et pondéré de son arbitrage, le chancelier a dépassé la fonction de charnière interjuridictionnelle et a été reconnu comme un point de rencontre, de pacification des conflits.

Mots-clés: chancelier, Catalogne, période moderne, arbitrage, conflits juridictionnels, monarchie, Église, neutralité.

THE CANCELLER OF CATALONIA, A WIGHTED ARBITROT
BETWEEN JURISDICTIONS (XVI-XVIII CENTURIES)

Abstract

Among the unique institutional and legal experiences in the history of Catalonia, often shared with other territories of the Crown of Aragon, the role of the Chancellor as third arbiter in the attribution of dubious cases to ecclesiastical or secular jurisdictions stands out, although little known. The Chancellor was perceived as an equidistant, potentially neutral authority, hence he was assigned this delicate task between two Powers, Monarchy and Church, that considered themselves similar in terms of Dignity. Throughout the Early Modern era, with a creative and weighted exercise of his arbitration, the Chancellor went beyond the function of interjurisdictional hinge and was recognized as a meeting point that helped the pacification of conflicts.

Keywords: chancellor, Catalonia, Early Modern era, arbitration, jurisdictional conflicts, monarchy, Church, neutrality.

1. FONTS I CONTEXT DE LA RECERCA

Aquest text és un primer testimoni d'una recerca àmplia sobre les funcions del canceller de Catalunya a l'edat moderna, que sovint cavalcaven entre el dret i la política.¹ En concret, hi examino l'activitat del canceller com a tercer àrbitre en les disputes sobre l'assignació de casos civils espinosos a jurisdiccions eclesiàstiques o a seculars. Històricament, aquestes disputes s'anomenaven *contencions* —contencions de jurisdicció—. ² El tema, que ara pot semblar secundari, era cabdal fa uns segles. En les societats preliberals, la delimitació entre els àmbits espiritual i temporal era molt problemàtica.

La recerca es basa en diverses fonts complementàries. D'una banda, pel que fa a la regulació i la praxi de la matèria, hi utilitzo instruments jurídics com una concòrdia del 1372, lleis de Corts i privilegis, una desena de volums manuscrits de resolucions del canceller,³ literatura jurídica decisionista⁴ i al·legacions jurídiques en què diversos advocats desgranaven els arguments dels seus patrocinats. D'altra banda, pel que fa a la percepció social de la tasca arbitral del canceller català en conflictes d'atribució o de competència, em serveixo de propostes normatives plantejades a les Corts de Catalunya, especialment entre el 1510 i el 1706, i de correspondència on advocats i procuradors explicaven als clients amb prou franquesa els progressos o les incidències dels seus expedients —tenien poc incentiu a enganyar-los, tard o d'hora es coneixeria la resolució del plet.⁵

1. La recerca es desenvolupa en el si del projecte «Conflictos singulares para juzgar, arbitrar o concordar (siglos XII-XX)», finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació i l'Agència Estatal d'Investigació del Govern d'Espanya (PID2020-117702GA-I00/MICIN/AEI/10.13039/501100011033).

2. Bona part del text és traducció del capítol «Le libre arbitre de l'arbitre chez le chancelier de la Catalogne (XVIe-XVIIIe siècle)», que he redactat temeràriament en francès per a un llibre quebequès que difícilment tindrà difusió a Europa.

3. Volums de la sèrie *Sententiae Contentionum*, incorporada a l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB). L'enyorat Josep Maria Marquès no els coneixia quan escrigué el valuósíssim «Tribunals peculiars eclesiàstico-civils de Catalunya: les contencions i el breu», publicat a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Actes*, vol. II, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1984, p. 381-392.

4. Principalment, obres de Miquel Ferrer, Jaume Càncer, Joan Pere Fontanella i Miquel de Cortiada. Vegeu una síntesi sobre la literatura catalana de l'edat moderna a Víctor FERRO, «Los juristas catalanes de los siglos XVI y XVII», a J. ALVARADO (ed.), *Historia de la literatura jurídica en la España del Antiguo Régimen*, vol. I, Madrid, Marcial Pons, 2000, p. 153-166, esp. p. 160, sobre l'adjectiu *decisionista*: «[Las llamadas] decisiones o resoluciones [...] son comentarios eruditos de sentencias de la Audiencia y de algún otro tribunal, muy libres en la forma [...] y el fondo».

5. Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència: El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.

A la Catalunya moderna, com en altres països de la Corona d'Aragó, va persistir la constitució política dualista o pactista consolidada a la baixa edat mitjana.⁶ La monarquia era la columna vertebral del poder, però no pas el seu únic eix. La comunitat política, de base estamental, tenia i exercia quotes notabilíssimes de jurisdicció, en una dinàmica molt fluida de canvis —els espais jurisdiccional es modulaven en funció de cessions i retrocessions, delegacions, transaccions, fins i tot ocupacions i usurpacions, de vegades reeixides i ocasionalment reprimides.

El fet que les potestats efectives de la monarquia fossin més restringides que en altres llocs tenia com a torna unes institucions representatives força actives —no pas democràtiques, és clar—. Més enllà de vetllar pels seus respectius àmbits de poder, algunes d'elles van exercir una pressió persistent per a garantir que els ministres i oficials de la monarquia, que es podien moure per interessos propis o dinàstics, respectessin les lleis generals decretades pel rei amb el consens dels tres braços o estaments en reunions successives de la Cort General. No fou per casualitat, sinó per tenacitat política, que a Catalunya arrelaren garanties jurídiques estructurals com aquestes: *a*) l'obligació de tots els jutges, incloent-hi els doctors —ara en diríem magistrats— de la Reial Audiència, de motivar públicament les seves sentències definitives (Constitució 55 de les Corts de 1510); *b*) l'exigència que es verificués la conformitat de tals sentències amb les regles i doctrines dels drets canònic i romà per a ser utilitzades com a precedents judicials (Constitució 40 de les Corts de 1599);⁷ *c*) mecanismes d'observança establerts des del segle xv i culminats amb l'activació del Tribunal de Contrafaccions entre els anys 1702 i 1713, que, tant a través de contrafaccions jutjades com inhibides, va apuntalar la subjecció al dret dels oficials reials i senyorials.⁸

Pel que fa a les relacions entre les esferes espiritual —o espiritual temporal— i secular de poder al Principat, el clarivident Víctor Ferro va detectar una excepcionalitat i una desatenció historiogràfica que vull contribuir doblement a pal·liar:

El desenvolupament de les relacions entre els poders espiritual i temporal a Catalunya té un relleu excepcional en el context de la història d'aquestes relacions dins la cristiandat occidental i així ho han reconegut il·lustres investigadors, principalment estrangers, que hi han dedicat una especial atenció, sense que llur abundosa i fonamental producció sobre el tema es vegi, però, gaire reflectida en

6. Tomàs de MONTAGUT, «La constitució política de Catalunya i de la Corona d'Aragó (segles IX-XV)», a J. SERRANO (coord.), *I Jornada de Dret Públic Català Víctor Ferro Pomà (2018)*, Barcelona, SCEJ, 2020, p. 17-32.

7. *Constitutions i altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capítol de Cort LXXXII de las Corts [...] [de 1702]* (= CADC), Barcelona, Joan Pau Martí i Josep Llopis, 1704, I, 7, 3, 2, i I, 1, 30, 1.

8. Josep CAPDEFERRO i Eva SERRA, *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seva activitat (1702-1713)*, Barcelona, Departament de Justícia i Parlament de Catalunya, 2015.

la historiografia d'abast general, com correspondria a aquesta dada essencial de l'enquadrament institucional (i ideològic) de la història del país.⁹

I és que Catalunya fou un dels territoris de la monarquia hispànica, àdhuc d'Europa, on es van protegir millor les llibertats eclesiàstiques durant l'humanisme i el Barroc. Això no obstant, encara no se sap bé fins a quin punt la defensa de dites llibertats eclesiàstiques —no parlo de religiositat—¹⁰ va incidir en l'esclat i l'evolució de la secessió del període 1641-1652¹¹ o en el vigorós suport a l'arxiduc Carles d'Habsburg entre el 1705 i el 1712, durant la Guerra de Successió.¹² Així, cal conèixer millor la figura del canceller en el seu paper estratègic de frontissa interjurisdiccional, sobretot fins a la derrota catalana del 1714: després de la imposició del dret públic castellà a Catalunya per part de la nova monarquia borbònica amb esperit gal·licanista, la jurisdicció reial va prevaldre clarament sobre l'eclesiàstica i les altres justícies competidores.¹³

2. EL CANCELLER, UNA FIGURA EMINENT DEL MARC INSTITUCIONAL CATALÀ

Va caldre molt temps per a reglamentar el mecanisme arbitral que ens ocupa. Va posar la primera pedra una concòrdia signada a Barcelona l'11 de juny de 1372 entre la reina Elionor d'Aragó i Bertrand de Cosnac, bisbe de Comminges i legat del papa Gregori XI. Després vingueren diversos privilegis concedits a l'estament eclesiàstic per Alfons IV el 1418 i per Ferran II els anys 1481, 1496 i 1510. El conjunt normatiu es va completar amb lleis aprovades en Corts al segle XVI,¹⁴ amb la praxi i l'acumulació d'observances i precedents. Als segles XV i XVI altres territoris de la Corona d'Aragó, com els regnes d'Aragó, Mallorca, Sardenya i València, van adoptar el model català o un de molt similar.¹⁵

9. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 25, nota 40; la redacció original continua sense cap punt unes línies més, quelcom eloqüent de la complexitat del tema.

10. A tall d'exemple, vegeu Joaquim M. PUIGVERT, «Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII», a Eva SERRA (coord.), *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, p. 99-132.

11. Estranyament, la historiografia ha aprofundit poc en fets i teories presentats per Josep SANABRE, *La acció de França en Catalunya (1640-1659)*, Barcelona, RABLB, 1956, p. ex., cap. núm. VII.

12. Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España, 1700-1714*, Barcelona, Crítica, 2010.

13. El Rosselló i els territoris contigus del nord de l'Albera havien viscut el mateix procés unes dècades abans, després del Tractat dels Pirineus del 1659. Alicia MARCET-JUNCOSA, *Le rattachement du Roussillon à la France*, Perpinyà i Canet de Rosselló, Trabucaire, 1995, p. 120-125.

14. CADC (1704), II, 3, 2, i I, 3, 4 respectivament.

15. Recentment s'han estudiat en profunditat els casos de Mallorca i València: Antonio PLANAS, «El canceller de competencias de Mallorca y los conflictos entre las jurisdicciones real y eclesiástica», *Bolleti*

A Catalunya, ni la monarquia ni l'Església tenien la potestat d'atribuir-se casos complexos en què una jurisdicció eclesiàstica i una de laica havien estat elegides contemporàniament per litigants del clergat i seculars, respectivament. En primer lloc, corresponia a cadascun dels tribunals competidors nomenar un àrbitre. En cas que els dos àrbitres no es possessin d'acord en un termini molt breu —cinc dies—, la decisió —és a dir, la responsabilitat de desempatar— passava al canceller com a tercer àrbitre.

Heus aquí algunes raons per les quals el canceller es va considerar adequat per a un paper tan delicat. Cap de la Cancelleria *parva* —la del Consell Reial de Catalunya—,¹⁶ en la seva persona coincidien les condicions de prelat i ministre del rei —de fet, a l'edat moderna era l'únic membre del clergat que s'asseia al Reial Consell i la Reial Audiència—. Havia de disposar d'un grau acadèmic, sia en dret canònic, sia en dret civil —sovint els combinava ambdós (*iuris utriusque doctor*)—. Presidia la primera sala civil de la Reial Audiència de Catalunya. En aquesta institució, assignava cada cas que entrava a un doctor perquè, com a relator, l'instruís i formulés una proposta de sentència als col·legues de la seva sala. El càrrec de canceller tenia tanta importància estratègica que sempre s'hauria d'haver confiat a homes de consens que poguessin exercir-lo de manera durable.¹⁷ Queda fora de l'abast d'aquest article oferir notes biogràfiques dels cancellers de la Catalunya moderna.¹⁸ En una altra ocasió caldrà aprofundir fins a quin punt el desenvolupament de les funcions arbitrals de cadascun d'ells estigué marcat pels seus orígens, el seu perfil religiós, la seva formació humanista o la seva trajectòria política.¹⁹

La tasca d'atribució jurisdiccional de casos civils disputats era confiada al canceller de manera individual. Encara que el seu rol era de naturalesa arbitral, molts documents de l'època parlen del seu «judici», de les seves «sentències» o d'ell com a «jutge» —el vocabulari corrent, que sol ser poc precís, estava més familiaritzat amb la litigiositat que no pas amb l'arbitratge—. Els conflictes de competència o contencions de jurisdicció eren examinats i decidits imperativament en una cambra de cal canceller, no pas a les estances del Reial Consell i Audiència. El capítol 6 de les Corts de 1564, versemblantment promogut pels tres estaments, insistí en això per raó de la neutra-

de la Societat Arqueològica Lul·liana, núm. 59 (2003), p. 7-34; Nuria VERDET, «Jurisdicció eclesiàstica y poder real en la Valencia del s. xvii. La visión del jurista Francisco Jerónimo de León», *Glossae: European Journal of Legal History*, núm. 14 (2017), p. 941-976.

16. Des del 1494, la Cancelleria *magna* estava vinculada al Consell Suprem de la Corona d'Aragó: VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 44-46 i 58-61.

17. Malauradament, no fou sempre el cas. Vegeu Pere MOLAS, *L'alta noblesa a l'edat moderna*, Vic, Eumo, 2003, p. 93-94, pel que fa al canceller Francesc d'Erill i de Sentmenat, entre d'altres.

18. Vegeu-ne unes primeres pinzellades a Josep CAPDEFERRO, «Malnoms graciosos de criminals desgraciats entre les sentències de contenció del canceller de Catalunya (segles xvi-xvii)», *Scripta: Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, núm. 21 (2023), p. 161-178, esp. p. 165-167.

19. En la línia de publicacions com Denis CROUZET et al., *L'humanisme au pouvoir?: Figures de chanceliers dans l'Europe de la Renaissance*, París, Classiques Garnier, 2020.

litat.²⁰ El virrei o l'autoritat que el suplís podia elegir un tercer àrbitre alternatiu si el canceller tenia algun impediment o no es trobava a la mateixa localitat que la resta del Reial Consell —un detall gens menor, com veurem en breu.

El canceller disposava regularment de dos ajudants que podia elegir ell mateix: un relator independent —que devia ser qui instruïa els processos— i un notari, preferiblement apostòlic. A través de cartes forenses, ens assabentem que el relator exigia una remuneració als litigants que es veien involucrats en contencions de jurisdicció.²¹ Va caldre esperar a les Corts de 1705-1706 —les últimes de la història de Catalunya— perquè es reconegués legalment l'existència del relator i se li fixés un sou.²²

Per a resoldre contencions complicades o mancades de precedents,²³ el canceller podia tenir consultors que l'assessoressin jurídicament. Freqüentment demanava el parer a dos o tres homes, i de vegades no consultava ningú o només una persona; el nombre de consultors podia augmentar fins a una desena, o fins i tot catorze, excepcionalment.²⁴ El nombre i la identitat dels consultors eren a elecció del canceller. Fossin molts o pocs, havien de ser doctors o magistrats de la Reial Audiència de Catalunya. La condició dels consultors i la qualitat del seu vot va suscitar reiteradament reserves i protestes, aviat ho explicaré.

2.1. EL PROCEDIMENT I LES RESOLUCIONS DEL CANCELLER

Les contencions de jurisdicció que ens ocupen eren objecte d'una *cognitio causae* en profunditat per part del canceller. D'entrada, s'analitzaven els processos iniciats davant les dues cúries de justícia «rivals». Tot seguit, s'instruïa un tercer procés, específic per a la contenció pròpiament dita. Aquest últim és el que més ens interessa; heus-ne aquí alguns aspectes: *a)* hi solien intervenir dos advocats fiscals, cadascun dels quals defensava la legitimitat d'un dels tribunals en conflicte, i també hi participaven advocats i procuradors dels litigants; *b)* no s'hi tractaven només aspectes processals, sinó que se solia entrar en qüestions de fons, cosa que es veu clarament a través dels articulats, les al·legacions jurídiques, les informacions orals dels advocats, les declaracions

20. CADC (1704), I, 3, 4, 5.

21. Arxiu Comarcal del Baix Ebre (ACBEB), Correspondència de Tortosa, vol. 12, carta del 28 de març de 1629 del síndic Gabriel Martí Burguès.

22. Cap. 1706/58. *Constitucions, capítols i actes de cort (1701-1702, 1705-1706)*, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2006.

23. ACBEB, Correspondència de Tortosa, vol. 11, carta del 9 de maig de 1627, en què l'advocat Miquel Astor deïa als procuradors que el canceller decidiria un cas sense consultors «al que entenc per ser cosa llesta, tenguda en altres occasions i declarada per cúria secular»; el 30 de juny de 1627 confirmava que el canceller havia decidit tot sol «per ser fàcil y procehir de pla».

24. ADB, *Sententiae contentionum*, vol. 4 (1598-1605), f. 177-178.

testificals i altres proves; c) es concedia al canceller un ampli marge de maniobra en la fixació de les etapes del procediment —en particular, en la determinació i l'ampliació de terminis— i en l'admissió de proves, però el canceller no imposava el seu arbitri, sinó que acostumava a procedir amb el consens de tots els interessats; d) el canceller tenia unes facultats més limitades —i menys severes— que la Reial Audiència per a decretar mesures cautelars. La percepció social corrent dels procediments davant del canceller català se sintetitza en dues frases escrites l'any 1627 en el curs d'una contenció de jurisdiccions particularment sensible: «Lo senyor canceller no proceheix ab tanta apretura» i «Lo seu judici és different dels altres».²⁵

Les resolucions amb les quals el canceller assignava causes civils complexes a una de les jurisdiccions elegides pels litigants no s'havien de motivar jurídicament. No els afectava l'obligació ja esmentada establerta en la Constitució 55 de les Corts de 1510 per a les sentències definitives de tots els jutges, incloent-hi la Reial Audiència.²⁶ Ben diversament, un privilegi del 13 d'abril de 1496 concedit per Ferran II a l'estament eclesiàstic disposava que el canceller havia de substanciar les contencions «secundum Deum et suam conscientiam».²⁷ Déu i la pròpia consciència podien donar peu a un marge ampli de lliure arbitri per part del canceller, però no pas d'arbitrarietat —una noció proscripida per la cultura jurídica i política del país—. La major part de les decisions del canceller entre la fi del segle XVI i la primera meitat del XVII evocaven les etapes principals de cada procés, la qual cosa permetia verificar-ne la idoneïtat. Millor encara, força sovint —de manera regular a partir dels anys 1670— les decisions resumien minuciosament els fets controvertits i els arguments dels litigants, la qual cosa comportava una mena de motivació argumentativa: «[...] solum ponitur narratio facti quae servit pro motivo»²⁸ («a la resolució només s'hi posa la narració dels fets, que serveix com a motivació»).

La motivació «secundum Deum et suam conscientiam»²⁹ suscita preguntes com les següents: no era pas un pretext o un subterfugi per a consagrar el vigor extra-

25. Cartes dels advocats Miquel Astor (14 de maig de 1627) i Joan Pere Fontanella (15 de maig de 1627), respectivament, ACBEB, Correspondència de Tortosa, vol. 11. La de Fontanella està editada a Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència*, p. 501-502.

26. Si no era en virtut de la dita Constitució 55 de les Corts de 1510, la praxi de motivar jurídicament s'hauria anat estenent a altres tribunals en virtut de la compartició de l'ordre judicial de l'Audiència —constitucions 11 de les Corts de 1553, 67 de les Corts de 1585 i 48 de les Corts de 1599. CADC (1704), I, 3, 25, constitucions 3, 6 i 9, respectivament.

27. CADC (1704), II, 3, 2, 6.

28. Miquel de CORTIADA, *Decisiones reverendi Cancellarii et sacri Regii Senatus Cathaloniae*, vol. 1, Barcelona, Imp. Josep Forcada, 1661, cap. XXIV, núm. 52.

29. Annamaria MONTI, *Iudicare tamquam deus: I modi della giustizia senatoria nel Ducato di Milano tra Cinque e Settecento*, Milà, Dott. A. Giuffrè, 2003, p. 112-128, resumeix les controvèrsies entre autors del *ius commune* dels segles XIII-XVII en relació amb la possibilitat que jutges de tribunals suprems com els del ducat de Milà decidissin causes segons la seva consciència.

ordinari del dret canònic a Catalunya, que un segle més tard, en l'ordre de prelación de fonts de la Constitució 40 de les Corts de 1599, seria reconegut com a dret subsidiari prioritari al dret romà?, quina eficàcia jurídica real tindrien els precedents en contencions de jurisdicció com les que ens ocupen? Cal dir que a l'època no es qüestionava pas el potencial dels arbitratges del canceller per a forjar una jurisprudència fiable³⁰ —altrament, no haurien estat comentats per la literatura jurídica, de forta empremta decisionista.³¹

Atès que la consciència és quelcom intrínsecament individual, quin espai tangible podien tenir els consultors o consellers jurídics en les deliberacions del canceller?³² En principi, llur vot era consultiu, no pas decisiu; el canceller no l'havia de seguir, encara que tots expressessin un parer unànimement contrari al seu. Coherentment, les decisions del canceller eren inapel·lables i no s'hi esmentaven votacions ni vots particulars.

Per a evitar que les contencions de jurisdicció quedessin en suspens, indecises, en cas que el canceller no dictés cap resolució ni decretés cap ajornament addicional dins dels terminis que s'hagués fixat, la facultat de jutjar el cas civil controvertit s'adjudicaria per defecte a la cúria eclesiàstica. No cal dir que l'automatisme d'aquesta solució era incompatible amb cap tipus de motivació.

2.2. QUÈ ESTAVA EN JOC? CASOS QUE SUSCITAVEN UNA GRAN TENSIÓ ECONÒMICA, POLÍTICA I SOCIAL

Com tota la societat catalana, a l'edat moderna el canceller es trobava en una cruïlla de tensions entre jurisdiccions expansives i jurisdiccions resilientes —a la monarquia li va costar situar-se d'una manera incontestable per sobre de les altres esferes del poder, el procés de formació de l'anomenat *estat modern* va topiar amb moltes resistències—. ³³ Centrem-nos específicament en assumptes civils que podien comportar friccions entre corts o cúries de justícia seculars i eclesiàstiques —deixem de banda els assumptes criminals, que sobretot afectaven laics que havien cercat l'asil

30. Arxiu Municipal de Girona (AMGI), Correspondència amb Barcelona (t), carta de Joan Pere Fontanella del 23 de novembre de 1628: «La contentió és un gran exemplar perquè no molesten més la ciutat en coses profanes de confraries, que servirà en mil ocasions». Publicada a J. CAPDEFERRO, *Ciència i experiència*, p. 476.

31. Josep CAPDEFERRO, «Práctica y desarrollo del derecho en la Cataluña moderna: a propósito de la jurisprudencia judicial y la doctrina», a S. de DIOS *et al.* (coord.), *Juristas de Salamanca, siglos XV-XX*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 2009, p. 235-257.

32. Miquel de CORTIADA, *Decisiones reverendi Cancellarii*, cap. XXIII.

33. Josep CAPDEFERRO, «Plets, justícia i poder a la Barcelona dels segles XVI i XVII», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 23 (2016), p. 137-167, esp. p. 152-155, pel que fa a la jurisdicció municipal barcelonina.

de l'Església—. Heus-ne aquí, a títol il·lustratiu, tres tipologies que encenien controvèrsies econòmiques, polítiques i socials greus —les dues primeres afectarien més els àmbits urbans; la tercera, els pobles i espais rurals.

Primerament, cada vegada era més freqüent que capítols de canonges o comunitats de preveres erigissin a les seves ciutats o viles establiments de proveïment alimentari paral·lels als de la universitat —el comú o municipi—. Podien consistir en una botiga, un pastim o fleca, una carnisseria o una peixateria, on *a priori* la venda havia de quedar restringida al clergat i als seus domèstics. Tanmateix, sovint també hi compraven terceres persones, la qual cosa implicava una competència deslleial als establiments urbans o vilatans i un frau massiu a les imposicions locals. Conflictes d'aquesta mena estan estudiats en relació amb Barcelona, Girona, Tortosa o Vic. De vegades el problema es plantejava fins i tot abans de la comercialització; per exemple, quan caps de bestiar destinats a les carnisseries eclesiàstiques pasturaven en prats comunals —vegeu els casos de Lleida i Balaguer o el de Castelló d'Empúries, entre d'altres.³⁴

Segonament, les confraries d'oficis també solien ocasionar contencions de jurisdicció. Tant pel que fa als seus orígens com al conjunt de les seves funcions, es tractava d'organismes de natura mixta: els aspectes de la devoció quedaven subjectes a la jurisdicció eclesiàstica; els que regulaven el treball, la producció i la competència comercial esqueien a la secular. Quina d'elles seria competent per a ventilar litigis relatius a còtitzacions o eleccions de càrrecs, per a mencionar només dos supòsits?

En tercer lloc, pensem en causes sobre delmes, que en molts llocs de Catalunya havien estat secularitzats. La seva delimitació en relació amb altres prestacions —primícies, redelmes, onzens, vintens...— no era nítida; d'altra banda, qui s'apropriaria dels rendiments derivats de l'expansió de nous cultius?³⁵

Fos quin fos l'objecte de la controvèrsia, una persona física o jurídica que cregués lesionats els seus interessos hauria incoat un procés davant d'una jurisdicció secular i la persona o col·lectivitat rival hauria fet el mateix davant d'una cúria eclesiàstica, o viceversa. Molt sovint, la Reial Audiència de Catalunya hauria evocat el litigi secular sota pretext de la quantia de l'afer, la qualitat jurídica dels afectats o el fet que el cas incidia d'alguna manera en privilegis reials.³⁶ Aleshores, la contenció de jurisdiccions de la qual s'haurien d'ocupar el canceller i els seus consultors seria més delicada —creixerien la pressió política i el risc d'arteria.

34. Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència*, p. 300-309. Josep CAPDEFERRO, *Juristes, litigis i poder al comtat d'Empúries en temps de Jeroni Pujades (1568-1635)*, Castelló d'Empúries, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2017, p. 105-121.

35. Pere GIFRE, *Delmes, censos i llúismes*, Girona, Documenta Universitaria, 2011.

36. Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 110-114.

2.3. MÉS ENLLÀ D'UNA SIMPLE ATRIBUCIÓ JURISDICCIONAL

En la major part de les seves resolucions, el canceller atribuïa simplement la causa civil disputada a la jurisdicció, laica o eclesiàstica, a la qual havia recorregut un dels litigants, i l'altra jurisdicció quedava descartada. Ocasionalment, però, duia una mica més enllà la seva decisió i intervenia en aspectes determinats de l'atribució o bé en com la jurisdicció elegida havia de conduir el procés a continuació. El canceller procurava fer-ho d'una manera ponderada.

De vegades, el que feia era fragmentar o segmentar el cas amb precisió, quirúrgicament, i repartir-lo, de manera que ambdues jurisdiccions rivals eren parcialment competents sobre els aspectes més ostensiblement espirituals i temporals, respectivament. Aquest fraccionament solia ser compromès, car la frontera entre els espais sagrats i els profans s'anava movent al llarg dels segles, i podia afectar elements del cas sobre els quals les parts no tinguessin cap disputa.³⁷

Adicionalment al mecanisme de segmentació esmentat, el canceller algun cop imposava a les dues jurisdiccions parcialment competents una temporització en els seus respectius judicis. Un conflicte resolt l'11 de març de 1699 n'és un bon exemple. El canceller establí que, en una primera fase, la justícia eclesiàstica resolgués una disputa sobre la delimitació territorial entre diverses parròquies del sud de les Gavarres i, posteriorment, la Reial Audiència substanciés un litigi relatiu a delmes sobre dites parròquies.³⁸

Un altre mecanisme d'intervenció consistia a atribuir la causa a una jurisdicció, a la qual prohibia substanciar-la seguint un procediment considerat massa sever. Habitualment, la revocació de mesures cautelars o de restriccions per al *modus operandi* futur s'imposaven a les cúries eclesiàstiques catalanes, que, per mercè de les constitucions de la província Tarraconense,³⁹ actuaven massa fàcilment «modo riguroso et executivo censurarum» —per via rigorosa i executiva de censures—. Altrament, si es tractava de constrènyer un membre del clergat, el canceller podia imposar a una cúria secular l'assistència d'una de clerical.

Sovint el canceller dictava precisions com les que acabem d'explicar tot afegint a les seves decisions clàusules que començaven amb «Hoc proviso» o bé «Hoc tamen intellecto et declarato». Clàusules finals d'aquest tipus, que els advocats i síndics solien anomenar *cues*, eren molt corrents en les resolucions de la Reial Audiència de Catalunya —no és sorprenent si es té compte que el canceller i els seus consultors

37. Carta del 23 de novembre de 1628 de Joan Pere Fontanella als jurats de Girona: «La cua que té la contenció no té altre cosa de mal sinó ésser-s[h]i posada sens aver-hi controvèrsia entre les parts».

38. ADB, *Sententiae contentionum*, vol. 10 (1690-1705), f. 98-100.

39. Josep M. PONS GURI, «Constitucions conciliars Tarraconenses», *Analecta Sacra Tarraconense*, vol. XLVII, núm. 1 (1974), p. 65-128, esp. constitució núm. 4 del Concili Provincial Tarraconense del 1244.

n'eren part— i en altres tribunals de justícia. En força casos, les dites cues contribuïen hàbilment a neutralitzar el *quid* del conflicte —sovint, un conflicte potencialment menor que havia estat enverinat per la malaptesa o la precipitació d'actuacions de les cúries competidores.⁴⁰

2.4. UN ARBITRATGE DE VEGADES QÜESTIONAT, DE VEGADES REIVINDICAT COM A MODEL

Globalment, l'engranatge arbitral pel qual el canceller de Catalunya exercia un rol de desempat en les contencions de jurisdicció o conflictes de competència entre cúries seculares i cúries eclesiàstiques a l'edat moderna, era valorat molt positivament. El millor testimoni d'aquesta estima és l'elevat nombre de casos que s'hi sotmetien. Dit això, de tant en tant es feien sentir veus crítiques, especialment quan es convocava una cort general i els membres dels estaments tenien la possibilitat d'incidir en l'actualització del dret general del país.⁴¹

D'entrada, per a reduir el volum enorme de contencions de jurisdicció, moltes de les quals visiblement tenien una finalitat dilatòria, es van formular moltes iniciatives legislatives perquè hagués de pagar les costes de la contenció el litigant que la «perdés» —és a dir, que la jurisdicció davant la qual havia incoat el seu procés no fos elegida pel canceller.⁴²

De vegades, el que es qüestionava eren els consultors del canceller, sia perquè a la pràctica el seu parer semblava decisiu i no pas consultiu, sia per risc de parcialitat a favor de la jurisdicció reial. Al llarg del segle XVI, i àdhuc després, tant el clergat com els tres estaments conjuntament —així el problema era considerat col·lectiu— van perseguir de manera obstinada que no es permetés més a doctors o magistrats de la Reial Audiència fer de consultors del canceller —altrament, que el canceller tingués el mateix nombre de consultors laics i eclesiàstics—. No van assolir mai l'objectiu, i a fe que ho van intentar a través de diverses vies parlamentàries —la de privilegi, la de llei o la de greuges—. ⁴³ Fins i tot en el marc de mecanismes preparatoris de les Corts —en

40. Josep M. MARQUÈS, «Tribunals peculiars eclesiàstico-civils de Catalunya», p. 381, utilitza l'expressió «eficàcia apaivagadora».

41. Sobre parlamentarisme històric a Catalunya i en altres territoris de la Corona d'Aragó, vegeu Eva SERRA, *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*, Vic i Barcelona, Eumo i IEC, 2018, p. 19-83.

42. Propostes normatives de Girona per a les Corts de 1585 i 1599: AMGI, *Manual d'acords*, vol. 186, f. 3bis, cap. 18 —a partir d'una idea del jurista Miquel Abrich, AMGI, *Manual d'acords*, vol. 185, llistat final, f. 3r, cap. 14, i també vol. 202, f. 27v.

43. Cap. 4 del privilegi atorgat per Ferran II al clergat el 2 de setembre de 1510 (CADC [1704], II, 3, 2, 8); cap. 10 de les Corts de 1542 (CADC [1704], III, 3, 2, 1); cap. 6 de les Corts de 1564 (CADC [1704], I, 3, 4, 5); greuge núm. 6 presentat a la Cort General de 1599, Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Gene-

fase preparlamentària—, hom copsa la doble preocupació per la naturalesa o qualitat tant dels consultors del canceller com del seu parer.⁴⁴ Finalment, es va concebre una solució parcial a les Corts de 1701-1702, presidides per Felip IV d'Aragó i V de Castella: dues places de doctor de la Reial Audiència van ser reservades a membres del clergat.⁴⁵

Repetidament, van ser les decisions del canceller les que es van qüestionar políticament. D'una banda, trobem la reivindicació —*a priori* incongruent, però no per això mancada d'interès— que fossin motivades jurídicament;⁴⁶ de l'altra, l'exigència que es dictessin «absolutament i sens condició», és a dir, sense cues de cap mena.⁴⁷ Sobre aquest darrer aspecte, a les Corts celebrades els anys 1705-1706 per l'arxiduc Carles d'Àustria, aleshores coronat com a Carles III a la Corona d'Aragó, una comissió de quatre juristes nomenats pels estaments militar i reial —Josep Solà de Guardiola, Anastasi Biosca i Anglarill, Pere Pons i Llorell i Francisco Solanes— va recollir en un dictamen el debat doctrinal intens que s'havia produït des del segle XVI; no obstant la pràctica contrària que prevalia al regne d'Aragó, les reserves expressades per autors com Joan Pere Fontanella o Miquel de Cortiada i les reticències del clergat, que considerava inadmissibles qualssevol condicions i restriccions de procediment, proposaren mantenir la prerrogativa que el canceller català havia cultivat ininterrompudament durant molt més de cent anys i havia quedat legitimada com a costum. Segons Solà, Biosca, Pons i Solanes, tals condicions tenien la seva raó de ser: «[...] se fundan ab la experiència de què los jutges ecclesiàstichs, conseguida la declaració de la contenció en son favor, anteposan los rigurosos medis de las censuras, segons las disposiciones tarrachonenses, a l'ordinari dels sagrats cànons».⁴⁸

ralitat, N-1050, f. 482r-483r.

44. Instruccions del capítol de la seu de Vic al seu síndic a les Corts de 1585, Jaume Coma. Vegeu Eva SERRA (coord.), *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Annexos i índex*, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2010, p. 595. Proposta normativa esbossada el 1617 per a unes corts finalment no celebrades: Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi de l'Advocacia de Barcelona (BICAB), ms. B-199/1, f. 189.

45. *Constitucions, capítols i actes de cort*, cap. 69 de les Corts de 1702.

46. Novament, AMGI, *Manual d'acords de Girona*, vol. 186, f. 3bis, cap. 18, inspirat per Miquel Abrich, AMGI, *Manual d'acords de Girona*, vol. 185, llistat final, f. 3r, cap. 14.

47. Eva SERRA (coord.), *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç eclesiàstic*, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2014, p. 160. Vegeu també la proposta legislativa núm. 3 de la vint-i-quatrena barcelonesa, que feia el seguiment de les Corts de 1585, a Eva SERRA (coord.), *Cort General de Montsó (1585)*, p. 395, «Y [el canceller] no pose limitacions ni modo algú en ses declaracions», i a ACA, Generalitat, N-1050, f. 482v, «Ítem, en ditas causas de contenció», del greuge núm. 6 presentat a les Corts de 1599.

48. Eva SERRA (coord.), *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç militar*, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2016, f. 631-632 (6 d'abril de 1706).

Fora del marc del parlamentarisme, un afer d'una gravetat extrema va ser abordat per l'aparell de poder de Felip IV (III d'Aragó) els anys 1620: garantir que les resolucions del canceller català fossin efectivament inapel·lables, com s'havia pactat des de la baixa edat mitjana. L'any 1624 l'atribució d'un litigi molt controvertit a una jurisdicció reial estigué a punt de ser subvertit per un altre litigi sobre el mateix objecte instat subreptíciament davant la Rota Romana. Això va desencadenar una ordre immediata al legat espanyol de protestar davant del papa, és a dir, una queixa diplomàtica al nivell més alt.⁴⁹

En conjunt, les crítiques episòdiques que hem mencionat no eclipsaven un grau de satisfacció molt elevat amb l'acció arbitral del canceller de Catalunya. És més, la dita acció arbitral era reivindicada com a prototipus o model per a altres àmbits on dues autoritats o jurisdiccions no clarament jerarquitzades —per exemple, una cúria de justícia ordinària, secular o eclesiàstica, i la Inquisició— rivalitzarien per a ventilar un litigi.⁵⁰

Malgrat els seus defectes i límits, l'arbitratge entre jurisdiccions reials i eclesiàstiques havia assolit un prestigi de neutralitat que, amb o sense intervenció del canceller, hi havia qui desitjava imitar per a resoldre altres conflictes de menor envergadura. Heus aquí una proposta legislativa d'un escrivà barcelonès de cara a les Corts de 1599, per a facilitar la resolució de controvèrsies que sovint se suscitaven entre els governs locals i els seus agents:

Així com y ha jutge de contencions, seria bé y hagués un jutge neutral en les qüestions que insten les ciutats o viles contra llurs síndichs sobre lo descàrrec de llur ofici o embaxada, de manera que lo jutge no fos de la Real Audiència ni advocat de la ciutat o vila, sinó altre.⁵¹

3. CONCLUSIONS

Al llarg de l'edat moderna, a partir d'una reglamentació iniciada al darrer terç del segle XIV el canceller de Catalunya va desenvolupar una funció de xarnera institucional mitjançant l'adopció d'un rol arbitral decisiu en contencions de jurisdicció,

49. M. Josepa ARNALL (ed.), *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*, vol. III, Barcelona, Fundació Noguera, 2005, p. 1297-1299 (doc. 966-967).

50. ACA, Generalitat, N-1050, f. 387v-388r: la proposta legislativa mencionava directament el canceller com a tercer àrbitre, amb la funció de desempatar. Tanmateix, la llei finalment aprovada va deixar oberta la porta al canceller o a un altre membre de l'alt clergat: cap. 1599/35, CADC (1704), I, 1, 7, 17.

51. Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV), 39/24-4, cap. 2.3. Sobre aquesta llista de propostes legislatives, vegeu Josep CAPDEFERRO, «Propuestas legislativas en ascenso en las Cortes catalanas: el memorial de Sebastià Roger (1599)», *eHumanista*, núm. 48 (2021), p. 93-104.

uns conflictes molt freqüents que tocaven aspectes sovint estratègics en les societats preliberals. *A priori*, aquest rol no hauria hagut d'anar més enllà de l'atribució de causes complexes o frontereres a una cúria eclesiàstica o a una de secular. Tanmateix, el canceller va fer un pas més i va aplicar un lliure arbitri ponderat, teòricament basat en Déu i la seva consciència, que es va concretar en accions aparentment tècniques i menors que tendiren a repartir joc entre les justícies rivals i a evitar que empresin indegudament o abusiva les seves eines processals.

Amb el suport d'un aparell de poder relativament modest i flexible, el canceller va reeixir a configurar un espai jurisdiccional *sui generis*, a la cruïlla de l'equitat, el dret i la política. No tothom hi estava conforme, el mecanisme tenia algunes fallences, però triomfà per la seva recerca d'equilibri entre dos àmbits de poder que es consideraven similarment dignes. És més, la neutralitat de l'arbitratge del canceller es va posar com a exemple per a intentar resoldre altres disputes interjurisdiccionals semblantment delicades. Pensant a llarg termini, hom pot preguntar-se com es podria construir una jurisprudència fiable fonamentada en el criteri de prelats successius i assessorada, de manera exclusivament consultiva, per doctors de la Reial Audiència susceptibles de parcialitat. La continuació d'aquesta recerca incipient, juntament amb l'anàlisi d'altres tasques jurisdiccionals del canceller, ha de permetre veure si a Catalunya s'hauria pogut desenvolupar una versió continental de la reeixida *equity* de la Court of Chancery anglesa i gal·lesa.

4. BIBLIOGRAFIA

- ALBAREDA, Joaquim. *La Guerra de Sucesión de España, 1700-1714*. Barcelona: Crítica, 2010.
- ARNALL, M. Josepa (ed.). *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. Vol. III. Barcelona: Fundació Noguera, 2005.
- CAPDEFERRO, Josep. *Ciència i experiència: El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona: Fundació Noguera, 2012.
- *Juristes, litigis i poder al comtat d'Empúries en temps de Jeroni Pujades (1568-1635)*. Castelló d'Empúries: Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2017.
- «Malnoms graciosos de criminals desgraciats entre les sentències de contenció del canceller de Catalunya (segles XVI-XVII)». *Scripta: Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, núm. 21 (2023), p. 161-178.
- «Plets, justícia i poder a la Barcelona dels segles XVI i XVII». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 23 (2016), p. 137-167.
- «Práctica y desarrollo del derecho en la Cataluña moderna: a propósito de la jurisprudencia judicial y la doctrina». A: Dros, S. de et al. (coord.). *Juristas de Salamanca, siglos XV-XX*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2009.

- «Propuestas legislativas en ascenso en las Cortes catalanas: el memorial de Sebastià Roger (1599)». *eHumanista*, núm. 48 (2021), p. 93-104.
- CAPDEFERRO, Josep; SERRA, Eva. *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seva activitat (1702-1713)*. Barcelona: Departament de Justícia i Parlament de Catalunya, 2015.
- Constitucions, capítols i actes de cort (1701-1702, 1705-1706)*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2006.
- Constitutions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de las Corts [...] [de 1702] [CADC]*. Barcelona: Joan Pau Martí i Josep Llopis, 1704.
- CORTIADA, Miquel de. *Decisiones reverendi Cancellarii et sacri Regii Senatus Cathaloniae*. Vol. I. Barcelona: Imp. Josep Forcada, 1661.
- CROUZET, Denis; CROUZET-PAVAN, Élisabeth; PETRIS, Loris; REVEST, Clémence. *L'humanisme au pouvoir?: Figures de chanceliers dans l'Europe de la Renaissance*. París: Classiques Garnier, 2020.
- FERRO, Víctor. *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.
- «Los juristas catalanes de los siglos XVI y XVII». A: ALVARADO, J. (ed.). *Historia de la literatura jurídica en la España del Antiguo Régimen*. Vol. I. Madrid: Marcial Pons, 2000, p. 153-166.
- GIFRE, Pere. *Delmes, censos i lluísmes: El feudalisme tardà a la Catalunya vella (vegueria de Girona, s. XVI-XVII)*. Girona: Documenta Universitaria, 2011.
- MARCET-JUNCOSA, Alícia. *Le rattachement du Roussillon à la France*. Perpinyà i Canet de Rosselló: Trabucaire, 1995.
- MARQUÈS, Josep M. «Tribunals peculiars eclesiàstico-civils de Catalunya: les contencions i el breu». A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Actes*. Vol. II. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1984, p. 381-392.
- MOLAS, Pere. *L'alta noblesa a l'edat moderna*. Vic: Eumo, 2003.
- MONTAGUT, Tomàs de. «La constitució política de Catalunya i de la Corona d'Aragó (segles IX-XV)». A: SERRANO, J. (coord.). *I Jornada de Dret Públic Català Víctor Ferro Pomà (2018)*. Barcelona: SCEJ, 2020, p. 17-32.
- MONTI, Annamaria. *Indicare tamquam deus: I modi della giustizia senatoria nel Ducato di Milano tra Cinque e Settecento*. Milà: Dott. A. Giuffrè, 2003.
- PLANAS, Antonio. «El canciller de competencias de Mallorca y los conflictos entre las jurisdicciones real y eclesiástica». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 59 (2003), p. 7-34.
- PONS GURI, Josep M. «Constitucions conciliars Tarraconenses». *Analecta Sacra Tarraconense*, vol. XLVII, núm. 1 (1974), p. 65-128.

- PUIGVERT, Joaquim M. «Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII». A: SERRA, Eva (coord.). *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991, p. 99-132.
- SANABRE, Josep. *La acción de Francia en Cataluña (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1956.
- SERRA, Eva. *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Vic i Barcelona: Eumo i IEC, 2018.
- SERRA, Eva (coord.). *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2014.
- *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç militar*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2016.
- *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Annexos i índex*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i Parlament de Catalunya, 2010.
- VERDET, Nuria. «Jurisdicción eclesiástica y poder real en la Valencia del s. XVII. La visión del jurista Francisco Jerónimo de León». *Glossae: European Journal of Legal History*, núm. 14 (2017), p. 941-976.